

TEREOTYPY I PRZEMIANA KONCEPCJI CO DO ROLI OJCA W EDUKACJI DZIECKA

W artykule otwiera się współczesna tendencja częściowej przemiany ról ojca i matki w rodzinnej edukacji dziecka, główne czynniki kształtowania się ojcostwa, właściwości stosunków w systemie ojciec-dziecko.

Kluczowe słowa: ojciec, dziecko, stereotypy, konceptualne przemiany.

STEREOTYPES AND CHANGE OF CONCEPTIONS ARE IN RELATION TO ROLE OF FATHER IN EDUCATION OF CHILD

Annotation: in the article the modern tendency of partial change of roles of father and mother opens up in domestic education of child, basic factors of becoming of paternity, feature of relations in the system father-child.

Keywords: father, child, stereotypes, conceptual changes.

СТЕРЕОТИПИ ТА ЗМІНА КОНЦЕПЦІЙ ЩОДО РОЛІ БАТЬКА У ВИХОВАННІ ДИТИНИ

В статті розкривається сучасна тенденція часткової зміни ролей батька і матері у сімейному вихованні дитини, основні фактори становлення батьківства, особливості відносин у системі батько-дитина.

Ключові слова: батько, дитина, стереотипи, концептуальні зміни.

Актуальність обговорення проблеми обумовлена поширенням стереотипів суспільної свідомості, зокрема щодо педагогічної некомпетентності, «слабкості», невмілості й неадекватності сучасних батьків-чоловіків, послаблення їхньої сімейної ролі, уникнення ними участі у вихованні дітей, а також збідненням батьківських контактів з дітьми у порівнянні з материнськими, тенденціями поширення безбачченківства, пов'язаних, в першу чергу, з динамікою розлучень і збільшенням числа матерів-одиначок, зростанням кількості неповних-батьківських сімей. А також тим, що в сучасних умовах розвитку українського суспільства батьківство все більше представлено не біологічним компонентом, а як громадське, культурне явище, тобто, досить поширеною є тенденція, коли функції батька в сім'ї виконує вітчим, дід, вихователь, або хтось із старших братів.

З 80-х років ХХ ст. у суспільствах різних культур підвищився інтерес до проблем батьківства – значною мірою це пов'язували з перецінкою сімейної ролі жінки та безпрецедентними демографічними змінами в сім'ї.

T. Aleksiejenko
kierownik laboratorium
socjalnej pedagogiki
Instytutu problemów edukacji
Narodowej akademii
pedagogicznych nauk,
doktor pedagogicznych,
starszy naukowy
współpracownik
(Kijów)

Вже тоді спостерігався і продовжує спостерігатися сильний негативний вплив позашлюбного батьківствана стосунки «батько - дитина» і зміна на позитивне суспільної думки щодо поширення різних форм прийомного батьківства. Така соціальна ситуація загострила дискусію з приводу ролі батька у виховання дитини та обговорення зміни концепцій, які знаходяться в діапазоні його сприйняття як батька-годувальника і як батька-вихователя. Їх підґрунтям є переконаність у тому, що втрачається інститут батьків-чоловіків, та відбувається його заміщення. Така категоричність є суперечливою і не сприймається. Однак, подібні настрої і публічні заяви, безсумнівно, відображають зрушення в стереотипах масової свідомості.

Це пов'язано зі змінами в соціокультурній ситуації і певними ризиками її сучасного розвитку, з глобалізаційними процесами та зміною парадигми сімейного життя і сімейного виховання.

Ролі батька в сім'ї присвячено значну кількість наукових досліджень та публікацій у вітчизняній і зарубіжній психології, педагогіці та соціології. Зокрема, до розробки цієї проблеми в останнє десятиліття долучалися О.Безпалько, М.Валетас, М.Воронцова, Т.Гурко, М.Зверева, І.Зверева, Л. Карцева, З.Кісарчук, І.Козіна, І.Кон, А.Конончук, Г.Лактіонова, В.Лісовський, Л.Прокоф'єва та інші. В їхніх працях наголошується на недостатній ролі батька у вихованні дитини або на соціально-психологічних наслідках його відсутності.

Основна ідея нашої статті полягає в тому, щоб сприяти підвищенню соціального престижу батьківства, розвіяти один з найпоширеніших стереотипів суспільної свідомості – думку про послаблення соціальної ролі чоловіка як батька, а також привернути увагу до факторів, які зумовлюють якість ним виконання виховної функції і його потенційні можливості в цьому.

За даними досліджень, в тому числі і автора цієї публікації, вплив батька на дитину і якість такого впливу зводиться, в основному, до двох перемінних: частки участі у вихованні та його авторитету. Ці перемінні знаходяться в крайніх вираженнях – від потакання до жорстокого контролю за дисципліною дитини; від повного нехтування своїми обов'язками – до активної участі у вихованні, готовності замішувати в цьому матір. Окрім того, є підстави стверджувати, що час спілкування з дитиною багато в чому визначається точкою зору матері на становище батька в сім'ї: в сім'ях, де жінки дотримуються патріархальних, традиційних поглядів, чоловіки мало займаються вихованням дітей і мало включені у різні домашні справи, в тому числі й по догляду за дитиною. Жінки з більш вільними поглядами самі дітьми займаються менше і більше до їх виховання та догляду за ними долучають чоловіків. Такі висновки спонукають нас до того, щоб акцентувати увагу на наступному.

На становлення батьківства значну роль справляють материнські фактори (як правило, вони поєднуються з факторами відносин між батьками дитини), безпосередньо батьківські фактори та контекстуальні фактори.

До материнських факторів відносяться: материнські очікування щодо ролі чоловіка і батька у сім'ї; ступень її зайнятості (на роботі, у навчанні, у догляді за потребуючими іншими членами родини тощо); підтримка батька у його виховних вимогах; сприйняття / несприйняття батька як партнера у вихованні дитини; заважання розвитку відносин батька з дитиною (як у шлюбі, так і поза ним).

Батьківські фактори: розуміння батьком своєї ролі у сім'ї і вихованні дитини; усвідомлення батьківських зобов'язань; батьківський досвід (відносини з його власним

батьком; ототожнення зі своїм батьком або через компенсацію помилок батька); зайнятість батька і умови його роботи;

Контекстуальні фактори: залежність батьківства від громадської та інституційної практики (офіційне встановлення батьківства, вплив безробіття, низькі заробітки тощо). Загалом спостерігається висока залежність батьківства від його соціальної успішності: майже кожна культура вимагає від батьків економічної, матеріальної підтримки дитини.

Соціальна підтримка сім'ї часто викликає неоднозначне ставлення до неї батьків, оскільки зачіпає їхнє самолюбство і вражає чоловіче достоїнство як неповносправних, або, навпаки, сприяє розвитку у них споживацької позиції.

Численні факти дозволяють також зробити висновок про провідну роль самих батьків у прийнятті або запереченні культурних традицій і контекстуальних установок, у формуванні батьківської самоідентичності, розвитку батьківських навичок і набутті досвіду у взаєминах зі своїми дітьми, в розумінні почуттів до власних батьків, умінні співчувати матерям і бути їм партнерами у вихованні дітей.

Про реальну участь батьків у сімейному вихованні дитини можна судити за експериментальними даними – вони розкривають змістовні аспекти такої участі та формування чоловічих уявлень про ідеальне батьківство на перспективу (у хлопчиків).

За даними експериментів прослідковуються наступні залежності:

- хлопці підліткового і юнацького віку з високим рівнем самоповаги гарно висловлюються про своїх батьків, з низьким – неповажливо;
- у батьків, які дуже суворі у вимогах до синів і уникають з ними м'якості у спілкуванні, сини зростають агресивними, не здатними на співчуття і досить часто демонструють асоціальну поведінку;
- хлопчики особливо чутливі до «падіння» авторитету батька в сім'ї і переносять цю ситуацію на себе, тим самим підвищують рівень конфліктності з матір'ю;
- якщо батько не користується авторитетом у свого сина, син шукає інший чоловічий ідеал (цим можна частково пояснити і те, що хлопчики підпадають під вплив кримінальних авторитетів, які знаходять шлях до серця дитини, так і можливий розвиток у них статевої девіації);
- батьківські заборони дітьми, особливо у підлітковому і юнацькому віці, нормально сприймаються тільки тоді, коли сини впевнені, що батьки їх люблять, а не тільки контролюють;
- сценарій для побудови своїх власних відносин у своїй сім'ї діти отримують у батьківській родині: одні точно намагаються його відтворювати, інші – вибудовувати все навпаки.

Фахівці на сьогодні виокремлюють три можливих варіанти розвитку чоловічих якостей у хлопчиків:

- 1) їх недолік: хлопчик росте пасивною, слухняною дитиною, не цікавиться спортом, уникає хлопчачих забав і ризикованої поведінки. Такий хлопчик влаштовує батьків, але завжди буде об'єктом претензій його майбутньої дружини;
- 2) їх надлишок: хлопчик зростає самовпевненим, нахабним, завжди готовим до бійок, постійно орієнтованим на утвердження свого «Я», цинічним у висловлюваннях і поведінці з дівчатками. У дорослому житті, в тому числі сімейному, він також конфліктний і грубий;
- 3) їх норма: хлопчик зростає упевненим у собі з почуттям гідності, здатним захистити себе, дівчат, виступити на захист інших. Цікавиться інструментами, чоловічими справами, чітко

уявляє себе майбутнім чоловіком. У сімейному житті він також буде гарним чоловіком і чудовим батьком.

Вплив чоловіка на дитину залежить не тільки від нього самого, а й від дружини. Саме вона може формувати і підтримувати його авторитет у сім'ї, або повністю його знищити. Життя доводить, що, як правило, така дружина, матір також втрачає свій материнський авторитет, як у сина, так і у доньки, адже згідно закономірностей розвитку по мірі дорослішання дівчата до батька ставляться краще, ніж до матері – їм важлива щоденна чоловіча позитивна увага і оцінка їхньої привабливості та жіночності. Дівчата не прощають матерям позбавлення такої можливості, приниження образу батька в їх присутності – це викликає у них до батька почуття жалості і ненависті до матері. З часом дівчатка починають ставитися краще до батька і гірше - до матері, у них розвивається почуття жалості до «відкинутого» батька і ненависть до матері, здатної принизити і образити чоловіка на очах доньки. Звичайно, це не стосується випадків, коли внаслідок неправильної, невідповідної нормам поведінки батька у дівчат формується до них власне негативне ставлення.

Для розуміння батьківських стратегій поведінки важливим є аналіз уявлень про ідеальне батьківство у чоловіків, що мають власних дітей, та їхніх дружин. Згідно експериментальних даних:

- при описі чоловіками образу ідеального батька найбільш значимою виявилася категорія «забезпечення сім'ї» (65 % респондентів). Подібні висловлювання наочно демонструють орієнтацію батьків на традиційно існуючі в суспільстві установки щодо ролі чоловіка як годувальника, здобувальника, фінансової опори сім'ї. Однак, так вважають не 100% опитаних, що відображає реальну ситуацію з тим, що часто годувальником сучасної сім'ї є жінка.

- при описі категорії «догляд за дитиною», батьки диференціювали ставлення до хлопчиків і дівчаток. Догляд за дівчатками ототожнювався з сумісною з ними ігровою діяльністю, прогулянками, відведенням до дитячого садочку чи школи; у догляді за хлопчиками батьки найбільше акцентують увагу на передачі досвіду від старшого покоління до молодшого і навчанні різним конкретним навичкам, як правило тим, що знаходяться у колі чоловічих інтересів : «майстрували», «вчив кататися на велосипеді, ловити рибу, як потрібно вчиняти у різних ситуаціях, як себе захищати» та ін.;

- характеризуючи відносини з дитиною більшість чоловіків зрілого віку робили акцент на їх суворості та принциповості, емоційній дистанційованості; молодих – навпаки, на довірливості, дружніх відносинах батьків і дітей, турботі, потребі давати дітям самостійність, недопустимості фізичних покарань, спільному відпочинку і співпраці – що відповідає гуманістичній парадигмі виховання особистості.

Якості ідеального батька в уявленнях дружини-матері: відсутність у нього шкідливих звичок (куріння, пияцтво і т. п.); необхідність ідеального батька бути ще й ідеальним чоловіком; «розумний, освічений, добропорядний, господар»; «турботливий, у міру строгий».

Отже, для жінок ідеальним батьком є чоловік, якого вони самі собі уявляють, так званий чоловік-мрія. Але примітно, що, незважаючи на всі перераховані жінками недоліки чоловіків як ідеальних батьків, майже 29% респонденток вважають своїх чоловіків «ідеальними батьками». Це ще одне підтвердження тому, що батьківство - соціальне явище: для кожного покоління існує свій ідеал батька, який залежить від часу і умов, і кожне покоління стикається з невідповідністю між культурою батьківства та поведінкою батьків у родині.

На завершення вважаємо доцільним привернути увагу, що серед різних концептуальних моделей впливів на відповідальне батьківство у науковій літературі найбільш популярною є чотирьохфакторна модель залучення батька Lamb and Pleck, яка заснована на більш широкій теорії - теорії ідентичності. Згідно неї залучення батька до виховання дитини визначається мотивацією, умінням, упевненістю в собі, соціальною підтримкою та інституційною практикою. Вони тісно взаємопов'язані.

Дослідженнями підтверджується, що відносини батько-дитина в більшій мірі піддаються впливу трьох основних складових цієї моделі: відносин між батьками, факторів іншого батька і контекстуальних чинників. Їх зміст розкривається у наступному:

- для більшості чоловіків шлюб і батьківство нерозривно пов'язані. Батьки відокремлюються від своїх дітей, якщо вони не ладять з дружинами, матерями їхніх дітей;
- чоловіки гірше усвідомлюють свої обов'язки як батька, ніж матері свої. Тому поведінка батьків перебуває не тільки під впливом їхніх власних очікувань, а також очікувань матерів, дітей, родичів і оточуючих, які є для них значимими.

Розуміння таких закономірностей, взаємозалежностей та факторної зумовленості відкриває широкі перспективи для соціально-педагогічної роботи по підтримці батьків у формуванні в них відповідального батьківства.

Література:

1. Алексеєнко Т.Ф. Педагогічні проблеми молоді сім'ї: Навчальний посібник – К.: ІЗМН, 1997. – 116с.
2. Алексеєнко Т.Ф. Молода сім'я: умови виховання дитини. Наук.-метод. посібник. – К., ЗАТ „СКСИМСЕРВІС”, 2004. – 96с.
3. Говорун Т.В., Кікінежді. Гендерна психологія : Навчальний посібник. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 308 с.
4. Книга для батьків. Посібник до тренінгового курсу “Підготовка кандидатів у прийомні батьки та батьки-вихователі” / За заг. ред. Т.Ф.Алексеєнко. – К.: Наук. світ, 2006. – 496 с.
5. Кон І.С. Нотатки з етнографії батьків // Сім'я і школа. - 1988.- № 2. - С.31-34.
6. Гурко Т.А. Варіативність уявлень у сфері батьківства // Соціс, 2000. - № 11. - С.90-98.
7. Диагностика семьи: методика и тесты. – Самара : Издательский ДОМ БАХРАМ-М, 2004. – 736 с.

STEREOTYPES AND CHANGE OF CONCEPTIONS ARE IN RELATION TO ROLE OF FATHER IN EDUCATION OF CHILD

T. Aleksiejenko

The urgency of discussing of problem conditioned by the stereotypes of social consciousness , including the pedagogical incompetence, "weakness" , ineption and inadequacy of today's parents , men , weakening their roles in the family, avoiding their participation in the education of children, and depletion of parental contact with children compared to the parent , trends of without parental related, first, with the dynamics of divorce and the increasing number of single mothers , increasing the number of incomplete -parent families. And also the fact that in today's society of Ukrainian parentage increasingly presented no biological component, but as a social and cultural phenomenon that is quite common is the tendency for the function of the father in the family performs stepfather, grandfather, teacher, or someone older brothers. From the 80 th of XX century in societies of different cultures increased interest in the problems of fatherhood -

largely associated with a reevaluation of family roles women and unprecedented demographic changes in the family. Even then, there was and continues to experience strong negative impact on the relationship extramarital paternity "parent - child" and change to positive public opinion concerning the incidence of various forms of foster care. This situation exacerbated social debate about the role of the father in child rearing and discuss changes in concepts that are in the range of its perception as a father as breadwinner and foster parents. Their foundation is the conviction that the institute fathers - men loses, and is its replacement. This flatness is controversial and not accepted. However, these sentiments and public statements undoubtedly reflect changes in stereotypes of mass consciousness. This is due to changes in the socio-cultural situation and the specific risks of modern development, globalization processes and changing paradigms of family life and family education. The roles of fathers in families devoted a significant amount of research and publications in domestic and foreign psychology, pedagogy and sociology. In particular, the development of this problem in the last decade involved O.Bezpalko, M.Valetas, M.Vorontsova, T.Hurko, M.Zvyeryeva, I.Zvyeryeva, L.Kartseva, Z.Kisarchuk, I.Kozina, I.Kon, A.Kononchuk, H.Laktionova, V.Lisovskyy, L.Prokofieva and others. In their works is emphasized the lack of father's role in a child's upbringing or social and psychological consequences of its absence. The main idea of this article is to enhance the social prestige of paternity, to dispel one of the most common stereotypes of social consciousness - the idea of weakening the social role of the man or a father, as well as draw attention to the factors that determine the quality of his performance of the educational function and its potential possibilities in this. According to the research, including the author of this publication, the influence of the father on the child and the quality of such exposure is reduced mainly to two variables: the share of participation in education and its authority. These variables are extreme expressions - from indulge to strict control by the discipline of a child, from a complete disregard for their responsibilities - to actively participate in education, willingness to substitute in the mother. In addition, there is reason to believe that the communication with the child is largely determined by looking of mother to the position father in the family: in families where women hold patriarchal, traditional beliefs, the men had engaged in raising children and little are included in various household chores, including child care.

Women with more free views of children themselves engaged in fewer and more for their education and care they incorporate men. These conclusions lead us to focus on next. On establishment of paternity have a significant role maternal factors (usually they are combined with factors between the child's parents) directly parental factors and contextual factors.

To maternal factors include: maternal expectations about the role of husband and father in the family, the degree of employment (at work, in education, in the care of other family members in necessity, etc.), support for his father in his educational requirements; perception / rejection of his father as a partner in the upbringing of the child; hindering development of relations between father and child (as in marriage and outside it).

Parental factors: understanding the role of his father in the family and the upbringing of children, awareness of parental obligations, parental experience (relationship with his own father, the identification with his father or the compensation of errors father), father of employment and conditions of his work.

Contextual factors: dependence paternity from public and institutional practices (formal paternity, the impact of unemployment, low wages, etc.). In general there is a high dependence on its social paternity success: almost every culture requires parental economic, financial support of the child. Social support for families is often ambiguous attitude of parents as affecting their self-

esteem and impressive manhood as disabled, or, on the contrary, promotes the development of their consumer position.

Numerous facts can also conclude that lead most parents to accept or rejection of cultural traditions and contextual settings, parental self-identity in the formulation, development of parenting skills and gain experience in relationships with their children, in the sense of feelings to their parents, the ability to empathize and be mothers partners in the education of their children.

On the real participation of parents in the family upbringing of the child can be seen from experimental data - they reveal substantive aspects of such participation and the formation of male perceptions of ideal parenting for the future (for boys).

According to the experiments traced the following relationship:

- teenage boys and adolescents with high self-esteem beautifully expressed about their parents , low is disrespect ;

- in parents who are very strict in the requirements for the children and avoid them soft in communication, children grow aggressive, not capable of compassion and often exhibit antisocial behavior ;

- the boys are particularly sensitive to "drop" the authority of the father in the family and carry over this situation , thereby increasing the level of conflict with the mother ;

- if the father has not authority in his son's so son looking for another masculine ideal (this can be partly explained by the fact that boys are influenced by the criminals who find their way to the heart of a child , and they may develop sexual deviations) ;

- parenting ban of children , especially in adolescence and early adulthood , normally seen only when children believe that their parents love them , not only control ;

- script to build their own relationships within the family children receive in the parental family : some are just trying to play the others - to build all the way around .

Experts currently distinguish three possible options for the development of male characteristics in boys :

- 1) disadvantage of them : a boy growing passive, obedient child, is not interested in sports, avoids boys fun and risky behavior. This boy is happy for parents, but there will always be subject to the claims of his future wife ;

- 2) their excess : a boy growing presumptuous, arrogant , always ready for fights constantly focused on strengthening its "I" in the cynical remarks and behavior with girls . In adult life , including family , he is also conflict and rough;

- 3) their norm: a boy growing self-confident with a sense of dignity, to defend themselves, girls, defend others. He interests tools, masculine affairs , clearly fancies himself her future husband . In family life he can also be a good husband and a wonderful father.

Effect of a man on a child depends not only on himself but also on his wife. She can create and maintain his authority in the family, or completely destroy it. Life argues that, as a rule, such a wife and mother loses her credibility as a son and daughter, because according to the laws of growing up as girls to his father are better than the mother - they are an important daily positive male attention and assessment of their attractiveness and femininity.

Girls do not forgive mothers getting rid of such a possibility, humiliation, insult his father in their presence - it causes them to father a sense of pity and hatred of the mother. Over time, the girls begin to relate better to his father and worse - to his mother, they develop a sense of pity for the "rejected" hatred for his father and mother, able to humiliate and insult the man in front of her daughter. Of course, this does not apply in cases where due to improper, inappropriate behavior

norms among girls formed them actually negative.

For understanding the importance of parental behavior strategies is to analyze the perceptions of ideal fatherhood in men, with their children, and their wives. According to the experimental data:

- the description of the image of the ideal male parent was the most significant category of "the family" (65% of respondents). These statements illustrate the orientation of the fathers upon the traditionally existing in society install on the role of man as breadwinner, financial support of the family. However, this view is not 100% of respondents, reflecting the reality of the fact that often the breadwinner of the family is the modern woman.

- during the description of the category "child care" parents differentiated treatment to boys and girls. Care of girls identified with compatible with gaming activities, walks, diverting to kindergarten or school, in care of the boys most parents focus on the transfer of experience from the older generation to the younger and different learning specific skills are usually those that are in the range men's interests "were making", "taught to ride a bicycle, fish, how to perform in different situations as to defend itself" and others.;

- describing the relationship with the child most men of mature age have been pressed on their severity and principle, emotional distance, young - on the contrary, the credulity, friendly relations of parents and children care, the necessity to give children autonomy inadmissibility of physical punishment, common rest and cooperation - that corresponds to the humanistic paradigm of education of the individual.

As an ideal father in representations wife, mother, absence of bad habits (smoking, drinking, etc.) necessity to be a perfect father and the perfect husband, "intelligent, educated, respectable, master," "caring, as strict".

Thus, for women the perfect father is a man whom they imagine, so-called man-dream. But it is noteworthy that, in spite of all these disadvantages by women, men as ideal parents, almost 29% of respondents believe their husbands' ideal parents. "This is another evidence that fatherhood - a social phenomenon: in every generation there is a father's ideal, which depends on the time and conditions, and each generation faces a mismatch between culture and parenting behavior in families.

In conclusion we consider appropriate attention that among the various conceptual models impacts on responsible parenthood in the literature is the most popular model of parental involvement four factors Lamb and Pleck, which is based on a broader theory - the theory of identity. According to her father's involvement to the education of the child is determined by motivation, ability, self-confidence, social support and institutional practice. They are closely interrelated.

Research has confirmed that parent-child relationships are more exposed to the three main components of this model: the relationship between the parents, the other parent factors and contextual factors. Their meaning is revealed in the following:

- for most men, marriage and parenthood are inextricably linked. Parents separated from their children if they do not get along with their wives, mothers their children;

- men less aware of their responsibilities as a father than his mother. Because behavior is influenced not only by their own expectations and the expectations of mothers, children, relatives and others who are significant to them.

Understanding these patterns, interdependencies and conditioning factor opens up broad prospects for social and educational work to support parents in shaping them responsible parenthood.